

Varsinais-Suomen esihistorialliset palmikkonauhat.

Kun useita vuosia sitten tarkastin Kansallismuseon esihistorialliset tekstiililöydöt, kiintyi huomioni aivan erityisesti Liedon Sauvalan kylän Ristinpellon kalmistosta jo 40 vuotta sitten esille kaivettuun nauhanpätkään, jonka tarkastelu on tämän kirjoituksen lähimpänä aiheena. Ristinpellosta on saatu talteen useitakin tekstiilinjäännöksiä. Kesällä v. 1904 oli sieltä soraa otettaessa löydetty pääkallo sekä sen ohella koristetun vaipanpään ja otsarivan palasia¹, ja seuraavana vuonna prof. Hjalmar Appelgren-Kivalo suoritti paikalla kaivauksia tutkien neljä kutakuinkin hyvin säilynyttä hautaa, joista yhdessä (n:o 3) oli nahkaisen pronssikiskoisen puukontupen yläosa ja sen ympärillä »tukku värillisiä nauhoja».² Pari vuotta myöhemmin asessorinrouva Jenny Maria Montin-Tallgren lähetti samasta kalmistosta »läheltä ristiä» löydetyn mytyn esineitä. Pyöreän ristikkosoljen ja hevosenkenkäsöljen palkimissa oli siinä 4-niitisen kankaan rippeitä sekä erikseen esiliinan pronssikierukkakoristelua.³

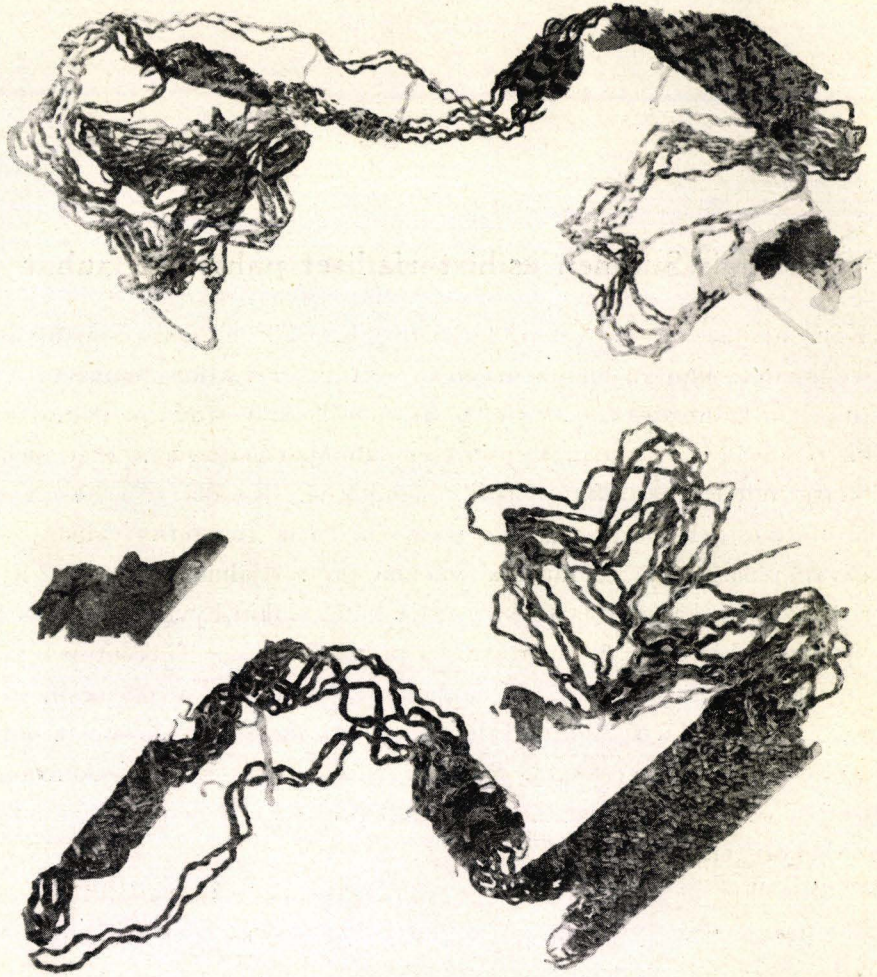
Ristinpellon nauha (kuvat 1—2) on tehty palmikoimalla, menetelmä, josta kansatieteessä yleisesti on käytetty karjalaisperäistä *seinävyön* nimitystä.⁴ Se on tehty neliniitisen toimikkaan tapaan: langat kulkevat siis asteettain aina kahden langan ylitse ja alitse. Toisesta päästä nauhan leveys on 1,8 cm, toinen pää on kaksijakoinen, ja on nauha säilyneessä kohdassa siinä 9 mm:n levyinen; toisesta haarasta on vain 2 mustaa lankasäijettä tallella. Ehjät nauhanpätkät ovat 6 ja 2 cm:n pituiset. Nauha lankasykköroineen (kuva 1) on kaikkiaan 20 cm:n pituinen. Jos sen ajattelee vedetyksi

¹ K.M. 4448: 1—2.

² K.M. 4634: 4—5.

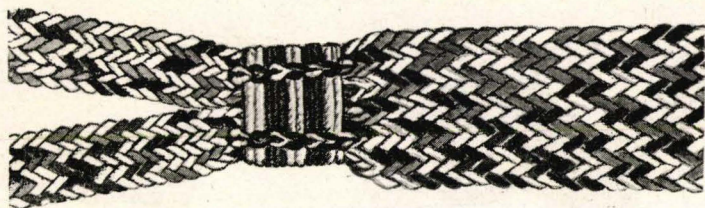
³ K.M. 5009: 2. — Kalmistosta ks. Kivikoski, *Die Eisenzeit im Auralussgebiet*. SMYA XLIII, 1939, s. 20, 229, tl. XLI: 7—9.

⁴ Tässä kirjoituksessa käytetään palmikkonauhan nimitystä seinävyön asemasta, koska puheenaolevat nauhat eivät varmastikaan ole seinällä valmistettuja.

Kuvat 1—2. 1 Ristinpellon nauha purkautuneine lankasykkyröineen. KM 4634: 1. 2 Sama nauha toiselta puolelta.

suoraksi, saattaisi siinä olla säilyneenä nauhaa n. $\frac{1}{2}$ m:n pituudelta. Lanka on villalankaa, kehrätty vasemmalle kiertyväksi ja kerrattu 2-kertaiseksi oikealle kiertyväksi. Pelkällä silmälläkin saattaa nauhassa erottaa kolme väriä, mustanruskean ja vaaleammat rusertavan ja ruskeanvihertävän. Mikroskoopilla tarkastettaessa senjälkeen, kun näytteet oli ammoniakissa pesty, näyttivät mustan langan kuidut paksuilta ja mustanruskeilta, toiset punertavilta ja vihertäviltä: nauha lienee siis ollut mustan, punaisen ja vihreän

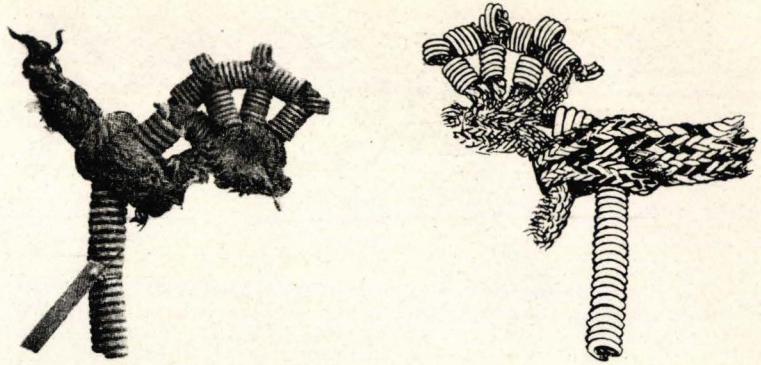

Kuva 3. Rekonstruktiokuva Ristinpellon nauhasta.

raitainen, mutta tietysti värit ovat saattaneet vuosisatojen kuluessa maassa muuttua. Musta lanka on nähtävästi luontaista lampaanmustaa, ja kuten kuvastakin näkyy, se on säilynyt paremmin kuin värjätyt langat. Värjäysaineen laatua ei valitettavasti ole määrätty. Vihreätä väriä esiäitimme ovat varmasti osanneet saada irti luonnosta, ja punertava, joka tässä ei ole voimakas, saattaa olla mataralla painettua, mutta on myös mahdollista, että se olisi tuontiväriä. Mustia lankoja on tässä nauhassa 3 paria, samoin vihreitä, ja punaisia on 13 säijettä; se on siis palmikoitu 25 säikeestä, kuten rekonstruktio kuvasta (kuva 3) selvemmin näkyy. Punainen on siinä merkitty valkoisella. Jakokohtaan, jossa palmikkolangat kulkevat suorina nauhan suuntaisina, on nauhan ympäri kääritty muutamia kerroksia vuoroin mustaa ja punaista lankaa, ja risteyskohdassa langat on ommellen kiinnitetty paikoilleen kahdella nauhan suuntaisella ketjupistosjuovalla (ks. rekonstruktio kuvaa 3), joissa joka toinen pistos on tehty punaisella ja joka toinen mustalla villalangalla. Tällöin on kaiketi käytetty myös kahta neulaa.

Kansanomainen seinävyö tehdään seuraavaan tapaan:¹ Kaksi paria puunappuloita pystytetään seinään määrätyn matkan päähän toisistaan, riippuen siitä, kuinka pitkäksi nauha suunnitellaan, ja näiden varaan luodaan lanka siten, että tiuhtaus tulee kumpaankin päähän. Keskeltä avataan sitten tiuhta joko tikulla tai sormin — siitä sormivyön nimitys — nostelemalla toisia lankoja ylös ja painelemalla toisia alas, niin että eriväriset langat tulevat määrättyyn järjestykseen. Tällöin tiuhta vaihtuu molemmissa päissä samanlaiseksi. Tiuhtatikka siirretään nyt tähän uuteen lankain avautumaan ja niin poimitaan edelleen, kunnes keskelle jää lyhyt poimimaton kohta.

¹ Th. Schvindt, *Suomalaisia koristeita II. Nauhakoristeita*. Helsinki 1903. S. 6, k. 2. U. T. Sirelius, *Suomen kansanomaisia kulttuuria II*. Helsinki 1921. S. 118, k. 135. Nissinen—Vahter, *Vanhoja kauniita käsitöitä*. Porvoo 1931. S. 46. Aino Nissinen, *Suomen verkkovöistä*. SM 1938, s. 77 ja seur.

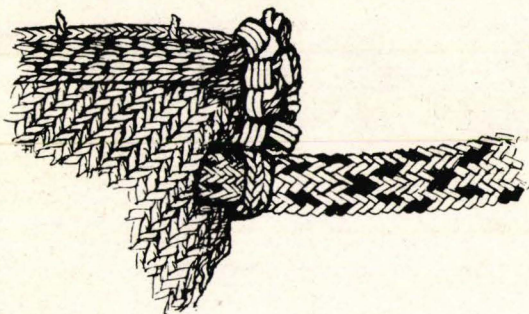
Kuvat 4—5. 4 Esiliinan vyöttönauhan juuri oikealta puolelta. Masku, Humikkala. H. 16.
5 Sama nurjalta puolelta.

Sen langat poimitaan sitten vuoroin ylös ja alas ja tähän avaukseen pujoteetaan sidelanka, niin että nauha ei pääse purkautumaan. Päät tulevat ensiksi, keskikohta viimeksi valmiiksi. Nauha muodostuu siis vain loimista ja on sekä kuosituksen että säikeitten aseman puolesta aivan symmetrinen kumpaisestakin päästä. Seinävyötä on kahta päälajia, n.s. verkkovyötä, jossa vierekkäisiä säikeitä kierretään toistensa ympäri joko yhden tai useampien ylitse ja alitse niin että muodostuu venyvä solmuton verkko tai, kuten edellä on esitetty, vain ylös ja alas siirrellen niin että langat risteillen keskenään juoksevat nauhan reunasta toiseen. Tällaista nauhaa nimitetään ristikkonauhaksi.¹

Ristinpellon palmikkonauha on viimeksimainittua lajia. Sitä ei kuitenkaan ole valmistettu tavallisen seinävyön tapaan keskeltä poimimalla, koska molemmat päät silloin olisivat sekä kuositukseltaan että teknilliseltä kokoomukseltaan aivan samanlaiset, vaan on selvää, että ketjupistoin kiinnitetystä paikasta on lähdetty palmikoimaan molempiin suuntiin.

Palmikkonauhalöytöjä on muualtakin Varsinais-Suomesta, erittäinkin Maskun Humikkalan kalmiston rikkaista naisenhaudoista, joiden esiliinain vyöttönauhoihin ensiksi kiinnitämme huomiomme. Kuvissa 4—5 on kuvattuna haudan n:o 16 esiliinan oikeanpuoleinen yläkulma oikealta ja nurjalta puolelta; siinä näkyy palmikoidun köyttönauhan kiinnitys esiliinaan. Palmikon teko on tässä alotettu jonkun tuen varassa rinnakkain asetettujen lan-

¹ Nissinen, main. kirjoitus.

Kuva 6. Esiliinaan kiinnitetty vyöttärönauha. Masku, Humikkala. H. 39.

kojen keskikohdalta, ja kun nauhaa on valmistunut vähän matkaa, on se käännetty kaksinkerroin, ja molempien päiden säikeet on sitten palmikoitu yhteen kaksi kertaa leveämmäksi ja niin pitkäksi nauhaksi, kuin yhteen esiliinan nauhaan on tarvittu. Alkupää muodostuu näin silmukaksi, joka on pujotettu esiliinan kulmakankaan läpi ja nauha on sitten pujotettu tuon alkusilmukan kautta. Haudan esiliinasta ovat molemmat yläkulmat vyöttönauhan juurineen tallella. Nauha on 1 cm:n levyistä, toimikasta, 2-väristä, ehkä vihreää ja rusertavaa. Samanlaisia esiliinankulmia vyöttärönauhanjätteineen on Humikkalan kalmiston viidestä muustakin haudasta, nim.. molemmat yläkulmat vielä haudoista 1, 14 ja 32¹, vasen yläkulma haudasta 31² ja oikea haudasta 39.³ Näiden lisäksi on haudoissa 9 ja 17 säilynyt palmikkonauhaa sellaisessa asemassa, että sitä voi pitää esiliinan vyöttönauhana, vaikka kiinnityskohtaa ei olekaan tallella. Ensinmainitussa sitä on pala myös leveän pronssitupen kantimessa sekä vainajan ympärille 4—5 kertaista käärittynä. Riippumaan vedetty pää on pujotettu vuoroin näiden kerrosten ylitse ja alitse. Haudassa n:o 17 on leveä pronssituppi ripustettu 1 cm:n levyisen lautavyön silmukkaan, mutta sen alla kulkee poikittain 10 cm:n pituinen pätkä 1 cm:n levyistä palmikkonauhaa, luultavasti sekin esiliinan vyöttönauhaa.

Kuvassa 6 näkyvä Humikkalan haudan n:o 39 esiliinan nauha on 9 mm:n levyistä, 15 säikeestä toimikkaaksi palmikoitua kaksiväristä villanauhaa. Samanlaista ovat muutkin, vain n:ossa 17 on nauha 2-niitisen tapaista »lapa-

¹ K.M. 8656: h. 1: 10, 14: 11, 32: 10.

² K.M. 8656: h. 31: 16.

³ K.M. 8656: h. 39: 5.

Kuva 7. Otsakoristeen pala. Lieto, Ristinpelto.

sellista» ja n:ossa 32 kolmiväristä. Lanka on kaikissa samanlaista kuin Ristinpellon nauhassa ja vaikka kaikkien nauhojen säijeluku ei olekaan todettavissa, näyttää se useissa olevan pariton, 19 tai 21 säijettä. Väristä on vaikea tehdä päätelmiä. Mikäli yksinkertainen mikroskooppitarkastelu on osoittanut, on nauhoissa yleensä valkoisella pohjalla pari punaista juovaa, haudassa n:o 14 juovat näyttävät sinisiltä tai ehkä vihreiltä, n:ossa 16 on harmaalla pohjalla vihreät juovat ja n:ossa 32 on valkoisella pohjalla punaisten ohella myös vihreitä juovia.

Perniön esiliinannauhat, joita on säilynyt haudoissa n:o 1 ja 6, on ompelemalla kiinnitetty esiliinan yläkulmiin nurjalle puolelle.¹ Haudassa n:o 6 nauha on samanlaista kuin edelläesitetyt, mutta n:ossa 1 esiliinannauha on nelitahkoista, käsissäiskettyä.² Haudassa n:o 6 on vainajan rinnalla, hevosenkengänmuotoisen soljen alla ja palkimessa toinenkin pätkä palmikkonauhaa, jonka Appelgren-Kivalo katsoo hopeisen koristelevyn kannattajaksi.³ Maarian Taskulan haudasta n:o 2 löydetty palmikkonauhan jäännös lienee kuulunut vyöhön tai esiliinan vyöttönauhaan.

Kuvassa 7 näemme Liedon Ristinpellostä ennen kaivausta löydetyn otsakoristeiden palasen. Sen muodostaa 6 mm:n levyinen toimikkaaksi palmikoitu villanauha, joka välillä on jaettu kapeammiksi nauhoiksi. Nauhoihin on pujoteltu pronssikierukoita muodostamaan erilaisia kuvioita, m.m. otsalle riippuvia tähtösiä. Samanlaiset päänauhat ovat melkoisen hyvin säilyneet

¹ Hj. Appelgren-Kivalo, *Suomalaisia pukuja myöhemmältä rautakaudelta*. Helsinki 1907. Tl. VIII: 4 ja X: 3.

² Appelgren-Kivalo, main. teos tl. VIII: 5 a, b ja IX: 5. Ks. Th. Schvindt, *Nauha-koristeet*, s. 5, k. 1.

³ Appelgren-Kivalo, main. teos s. 49.

myös Perniön Yliskylän rikkaissa naisenhaudoissa n:ot 1 ja 6; Appelgren-Kivalo on esittänyt ne kuvin ja tekstein.¹ Ne ovat valkeasta villalangasta toimikkaan tapaan palmikoituja nauhoja, luultavasti valmistetut siten, että palmikointi on alotettu edestä keskeltä ja palmikoitaessa on lankaan pujottamalla muodostettu pronssikierukatähtöset. En ole voinut todeta jatkuvatko samat langat aivan nauhan päähän asti. Teoriassa se kyllä olisi mahdollista, mutta pitkälti palmikoitava ja moneen kertaan pronssikierukkaan pujoteltava villalanka varmasti välillä liestyy ja katkeaa, joten on uskottavaa että nauha on tehty useammassa osassa. Tällainen hienotekoinen päänauha on ollut hyvin suosittu pakanuudenajan lopulla. Osia sellaisesta, useinkin hyvin pieniä, mutta selvästi tunnettavia, on saatu talteen seuraavista kalmistoista: Maarian Saramäestä² ja Taskulasta³, viidestä Maskun Humikkalan haudasta⁴, Euran Pappilanmäestä⁵ ja mahdollisesti vielä Köyliön Vanhankartanonkin kalmistosta irtolöytöjen joukossa.⁶

Lähes kaikkien länsisuomalaisten esihistoriallisten vaippain päätekoristehussa on myös palmikoimistekniikkaa: kankaan loimet on palmikoitu 3-säikeisiksi ja risteilemään toistensa kanssa, ja väliin on pujoteltu pronssikierukoita samaan tapaan kuin otsakoristeissakin, mutta näitä ei ole syytä lukea varsinaisten palmikkonauhojen joukkoon.⁷ Samoin voimme jättää sellaisen nelitahkoisen käsissäisketyn nauhan lähemmän tarkastelun, jollainen on Perniön Yliskylän haudan n:o 1 esiliinan vyöttönauhana.

Palmikkonauha muodostuu, kuten sanottu, yksinomaan loimista, ja on sikäli verkkovyön kaltaista. *Verkkovyötekniikka*, sprang eli språngning, tunnetaan jo Tanskan pronssikauden löydöistä;⁸ roomalaiselta rautakaudelta sitä on Tanskasta⁹ ja Norjasta sekä viikinkiajalta Birkasta.¹⁰ Ruotsin kalusto-

¹ Appelgren-Kivalo, main. teos tl. VII: 2, X: 1 a ja b, s. 31 ja 47.

² K.M. 6367: 55.

³ Hauta n:o 2.

⁴ KM 8656: h 11: 1; 14: 3; 31: 2 a ja 5; 33: 3 ja 48: 4.

⁵ Appelgren-Kivalo, main. teos tl. III: 18.

⁶ KM 8723: 670.

⁷ Tyyni Vahter, *Pronssikierukkakoristelun teknillisistä menetelmistä*. SM 1928, s. 61 ja seur.

⁸ H. C. Broholm ja Margrethe Hald, *Danske Bronzealders Dragter*. Nordiske Fortidsminder II, s. 215 ja seur.

⁹ Broholm ja Hald, *To sprangede Textilarbejder i Danske Oldfund*. Aarbøger 1935, s. 29 ja seur.

¹⁰ Agnes Geijer, *Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern*. Stockholm 1938. S. 130 ja tl. 37: 1—2.

luetteloissa sitä mainitaan 1500-luvulta lähtien.¹ Skandinaaviset tekstiilien tutkijat ovatkin sitä mieltä, että språngning-tekniikka on elänyt siellä yhtäjaksoisesti pronssikaudelta saakka.

Suomen esihistoriallisten tekstiilien joukossa ei ole säilynyt näytteitä verkkovyöstä. Asiakirjoissamme språngning mainitaan 1400—1600-luvuilta, ja kun se kansanomaisena käsityönä, turkinvoinä ja sukkanauhoina, on levinnyt laajalle maassamme, saattaa Nissisen² otaksuma, että se Tanskan—Ruotsin kautta meille tulleenä olisi ollut täällä tunnettu jo ennen 1400-lukua, hyvinkin pitää paikkansa. Ehkä se tunnettiin jo pakanuudenajan lopullakin: sehän on harvaa ja haurasta, niin että se helposti on tuhoutunut, varsinkin kun sitä tuskin on koristettu pronssikierukoilla, joiden home olisi sitä säilyttänyt. Pakanuudenajan lopulta ovat peräisin kaikki edellä esitetyt palmikoidut esiliinan nauhat ja otsakoristeet, jotka edustavat verkkovyön yksinkertaisempaa rinnakkaistekniikkaa, mutta on uskottavaa, että tämä verrattain yksinkertainen nauhantekotaito on vanhempikin. Birkasta on sitäkin pieni pala³, suomalaisia nauhoja toista sataa vuotta vanhempi. Suurin piirtein samanaikaiseksi Perniön Yliskylän ja Maskun Humikkalan kalmistojen kanssa ajoittaa Kivikoski myös Ristinpellon kalmiston⁴, mutta nauhalöydön hautaan nähden ei ole tarkkaa ajoitusta eikä edes varmaa tietoa siitä onko kysymyksessä naisen vaiko miehen hauta, ja mikä tehtävä nauhallalla on vainajan pukemuksessa ollut. Kuten edellä on esitetty, on kalmiston irtolöytöjen joukossa jätteitä pronssikierukoin koristetuista naisen pukukappaleista, ja jos niitä olisi ollut tässä haudassa olisi niistä varmaan säilynyt edes rippeitä, kun kerran nahkatuppi ja villainen nauhakin ovat säilyneet. Niinpä uskoisin, että kysymyksessä on miehen hauta, ja että nauha on vyöstä, johon tupen olisi voinut ripustaa, vaikka se onkin jätetty tekemättä, koska tupen nahkasilmukassa (kuva 8) ei ole säilynyt nauhan jäännöksiä. Vyö lienee pantu hautaan vain vastaisen varalle ikäänkuin uhriksi, — useinhan vainajan pukemus on jätetty keskeneräiseksi. Nauhasta ei selviä, kuinka se on päätetty, ja olisi erityisen mielenkiintoista tietää, kuinka sen kaksijakoinen osa päättyy. Ehkäpä haarat jälleen on koottu yhdeksi palmikoksi,

¹ Geijer, main. teos s. 130.

² Aino Nissinen, *Suomen verkkovyöstä*.

³ Geijer, main. teos. tl. 37: 3.

⁴ Kivikoski, main. teos s. 145.

jolloin tupen olisi voinut ripustaa niin syntyneen avautuman kautta silmukkaan samalla tavalla kuin tupen nahkakantimessa (kuva 8) ja Humikkalan esiliinoissa on tehty.

Vaikka ei niin leveitä ja taidokkaasti tehtyjä palmikkonauhoja kuin Ristinpellon vyö olekaan muita säilynyt, uskoisin sen kuitenkin olevan kotoista valmistetta, siis kotikäsiötä, samoin kuin Maskun Humikkalan esiliinain nauhatkin. Ristinpellon palmikkonauha on leveämpää ja nähtävästi valmistettukin toista tarkoitusta varten kuin viime mainitut, mutta se on mahdollisesti myöskin niitä myöhäisempi ja edustaa kehittyneempää astetta. Jos pidämme mahdollisena, että seinällä tai yleensä molempiin päihin asetetun tuen varassa meillä tehtiin verkkovyötä jo esihistoriallisena aikana, lienee uskottavaa, että myöskin palmikkonauhaa on siten valmistettu, vaikka keskelle viimeiseen tiuhaan pujotettua sidelankaa ei olekaan tallella. Palmikkonauha on varmasti esihistorialliselta ajalta lähtien yhtäjaksoisesti kautta vuosisatojen elänyt kansannaisten yhteisenä taitona maassamme, siten on valmistettu turkinvöitä, sukkanauhoja ja kuontalonauhoja.

Turkinvoissä on keskikohta kiinnitetty tiuhaan pujotetulla sidelangalla, mutta sukkanauhat, joiden ei tarvitse olla niin pitkiä, tehdään tavallisesti siten, että langat leikataan poikki keskikohdalta ja sidotaan lujasti yhteen, joten päihin muodostuu pieni tupsu. Useasti sukkanauhat ja myös kuontalonauhat alotetaan siten, että luodut loimet sidotaan keskikohdalta lujasti yhteen, päät leikataan poikki ja nauha palmikoidaan, niin että alkupää on umpinainen. Tämä palmikoimistapa muistuttaa Humikkalan nauhain tekoa. Sellaista erikoisella tavalla tehtyä palmikkonauhan sidekohtaa kuin Ristinpellon nauhassa en ole todennut kansatieteellisessä materiaalissa.

Hienorakenteiset pronssikierukkakoristeiset otsakoristeet pitkine valkeine palmikkonauhoineen vaativat varmasti tarkkaa kättä, taitoa ja tottumusta, joten uskoisin niiden olevan kotiteollisuustuotetta. Paitsi pronssikierukoitten tekijää lienee ollut ammattitaitoisia nauhantekijöitä, naisia, joilta tilattiin näitä koristeellisia päähineitä.

Lujan ja teknillisesti korkeatasoisen lautavyön rinnalla, jota nauhoina ja kankaan reunuksina on saatu talteen runsaasti sekä Keski-Euroopasta

Kuva 8. Tupen yläpää nahkasilmukkoineen. Liento, Ristinpelto. KM 4634: 4.

että pohjoismaista — Skandinaviasta, meiltä ja Itäbalttiasta —, palmikoimis-
menetelmä on heikompi ja hauraampi sekä tekniikaltaan vaatimattomampi,
mutta kun palmikkonauha ja verkkovyö elävät kansan käsityönä joka
puolella jatkuvastikin, on luultavaa, että niiden käyttö esihistoriallisella
ajallakin on ulottunut laajemmalle kuin mitä löydöt osoittavat.

Tyyni Vahter.